

 <https://doi.org/10.30563/turklad.1184089>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 04.10.2022
Kabul Tarihi / Accepted date	: 01.12.2022
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2022

Atıf / Citation

Akman, K. (2022). Düşünce Konulu Kazak Atasözleri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKİAD)*. 6. Cilt, 2. Sayı, 447-457.

DÜŞÜNCE KONULU KAZAK ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A study on Kazakh proverbs about thought

KEVSER AKMAN¹

Öz

Atasözleri, ilk yazılı metinlerden günümüze kadar dilimizin ve kültürümüzün önemli bir parçası olmuştur. Toplumların değer yargılarını, ahlak anlayışını, töresel hukukunu, sosyal ilişkilerini göstermesi bakımından atasözleri önemlidir. Anlatıma güç verir, kulağa hoş gelir ve zihinde kolayca kalır. Kıpçak grubu içerisinde önemli boylardan birisi olan Kazak Türklerindeki düşünce ile ilgili atasözleri ele alınmıştır. Düşünce, insanı insan yapan yeryüzündeki diğer tüm canlılardan ayıran tek unsurdur. Hatta düşünce insanı sadece diğer tüm canlılardan ayırmakla kalmaz, insanı da insandan ayırarak ya yüceltir ya da değerini düşürür. Çünkü insanların düşünceleri hayata bakış açısını yansıtır ve bu şekilde düşünceler daha anlamlı hâle gelir. Düşünce konulu atasözlerinde düşüncenin gücü ve toplum içerisindeki rolü, dil ve düşünce ilişkisi, düşünce ve söz bağlantısı, düşünce perspektifinde akıl, dil ve sözün iletişim kurmadaki önemi ve işlevi gibi konular ele alınmıştır. Kazak Türkçesindeki atasözleri, Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla beraber parantez içerisinde yazılarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Düşünce

Abstract

Proverbs have been an important part of our language and culture from the first written texts until today. Proverbs are important in terms of showing the value judgments, moral understanding, moral law and social relations of societies. It gives strength to the narrative, sounds good and stays easily in the mind. Kazakhs is one of the important tribes in the Kipchak group. In the study, Kazakh language proverbs on thought were discussed. Thought is the only element that distinguishes man from all other living things on earth. In fact, thought not only separates humans from all other living things, but also elevates them or inferior them from other humans. Because people's thoughts reflect their point of view on life and in this way, thoughts

¹ Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Niğde/TÜRKİYE.

El-mek: kevserakman@ohu.edu.tr

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1109-719X>

become more meaningful. Proverbs about thought, the power of thought and its role in society, the relationship between language and thought, the connection of thought and word, the importance and function of mind in the perspective of thought, language and word in communication were discussed. Proverbs in Kazakh Turkic were given in parentheses with their Turkish equivalents.

Keywords: Proverb, Kazakh Language, Turkish Language, Thought.

1. Giriş

Atasözleri, dilin ve toplumun niteliğini yansıtan değerli unsurlar olduğu için atalarımızın, uzun süren denemelerine dayanan yargılarını genel kural, makul düşünce ya da tavsiye olarak düsturlaştıran, kalıplaşmış biçimleri olan ve herkes tarafından kabul edilmiş öz sözlerdir (Aksoy, 2018: 37). Türk kültür birikiminin söze dönüşen en önemli unsurlarından olup ulus olabilmeyi başarmış toplulukların akıl ve mantık işleyişinde atasözleri kabul görmüştür.

Uzun yıllar boyunca varlığını devam ettiren atasözleri, yer yer değişikliğe uğramadan yer yer de bazı değişikliklere uğrayarak varlığını sürdürmüştür. Atasözleri aynı dilin lehçelerinde de benzer şekilde yer alır. Farklı lehçelerde benzer atasözlerinin görülmesi o dilin ürünü olduğunun göstergesidir. Türkiye Türkçesinde “gülme dostuna, gelir başına” atasözü, Kazak Türkçesinde “külme dosıña, keler başına” şeklinde neredeyse aynı biçimde görülmektedir (Gökbayır, 2022: 256).

Milletlerin özelliklerini, ayırt edici niteliğini, hayat karşısında sergilediği tutumu yansıtan atasözlerinin, oldukça büyük bir coğrafyada yaşayan Türkmen, Azerbaycan, Özbek, Uygur, Kazak, Karakalpak, Nogay, Kırgız, Tatar, Başkurt, Altay, Hakas, Saha, Çuvaş ve diğer adını saymadığımız Türk boylarında taşıdığı anlam ve vermeye çalıştığı mesaj Türk milletinin birlik ve bütünlüğünü göstermesi açısından önemlidir. Atasözlerinde görülen düşünme şeklinin aynı olması Türklerde hem tek bir zihin ülkesi olduğunu hem de birbirine uzak olan coğrafyaları birbirine yakın kılıp vatan olmayı başarabildiğinin göstergesidir (Çobanoğlu, 2004: 29).

Anlam açısından zengin, konu açısından çeşitli olan atasözleri, yerinde kullanıldığında düşüncenin değerini oldukça artırır. Herhangi bir problemle karşı karşıya kalındığında atasözlerinin probleme yaklaşım şekli gelenekselmiş, toplum tarafından kabul görmüş ve çözüm odaklıdır. Meydana geliş nedeni ne olursa olsun ortaya çıkabilecek her türlü karmaşıklığı çözüme kavuşturarak ileri sürülen fikrin doğruluğunu destekleyici niteliktedir (Alkaya-Akman, 2020: 285). İleri sürülen bu fikri kabul ya da reddetmek için farklı yollara başvurmadan atasözlerine yönelmek hem kolay hem de doğru bir yoldur (Albayrak, 2009: 30). Çobanoğlu da bir fikri ya da yargıyı “muhakeme edilmeksizin” geçerliliği sosyokültürel açıdan kabul görmüş atasözlerine başvurmanın en makul yol (Çobanoğlu, 2004: 7) olduğu görüşündedir.

Geçmişten bugüne kadar birtakım siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerle çeşitli değişimlere maruz kalan Kazak kültürü, Türk kültürü içinde var olma bilincini, inançlarını ve yaşayış biçimlerini, gelenek ve göreneklerini hiçbir zaman terk etmemiştir. Bu durum Kazakların sözlü ve yazılı kültürlerine bağlılığını sürdürdüklerinin bir göstergesi olup Kazak atasözlerinde manevi kültürün korunduğu gözlenmektedir (Alkaya ve Akman, 2021: 285). Bu doğrultuda, Kazak toplumunun inanç sistemini, yaşam tarzını, görgü kurallarını, ahlakını, günlük yaşama dair yorumlama fırsatını sunduğu Kazak atasözleri, Kazak halkı için yol ve yöntem gösterici niteliktedir. Tabii bunun dışında da atasözleri, Kazak Türkçesini öğrenmeye başlayan ya da Kazak kültürüne ilgi duyan ve seven kişilere de anlamlı ve doğru yol gösterici ifadelerdir. Türkiye Türkçesiyle karşılaştırıldığında belli başlı farklılıklar olmasının dışında anlatılmak/verilmek istenen mesajın benzer olması bütünlüğün göstergesidir.

Sözlük anlamıyla düşünce, “Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik”tir (URL-1) şeklinde

tanımlanmıştır. Düşünce kavramı genel olarak incelendiğinde oldukça karışık bir yapısı vardır. Bunun sebebi, düşüncenin sosyolojik, psikolojik ve kültürel bakımdan farklı niteliklerinin olmasıyla doğru orantılıdır. Örneğin, düşünceyi bireyin kendisiyle içten gerçekleştirdiği sessiz bir konuşma olarak incelediğimizde düşünceyi ruh açısından incelemiş oluruz (Gül ve Sosysal, 2009: 67-68). Bunun gibi birçok kavramla ilişkili olması düşüncenin gücünü gösterir.

Düşünce, kendini ortaya çıkaran kavramları kendi istediği gibi oluşturup onlara istediği biçimi verir. Yani istediği hükmü verip istediği cümleyi kurma hakkını kendisinde bulur. Düşüncenin bu gücü ve hareketliliği nesne ve olaylar arasında yeni ilişkiler oluşturur (Karaağaç, 2009: 40). Düşünce, yalnız başına anlama sahip olmadığı gibi onu daha anlamlı yapan da bireydir. Yani bireyin içinde var olduğu toplum, hayat karşısındaki bakışı, iradesi, isteği, zekâsı düşünceyi etkileyen esas unsurlar arasındadır. Düşüncenin gücü, yani ayrıntılı ve yüzeysel olması bunlarla yakından ilgilidir (Vygotsky, 2018: 10-11).

İnsanları hayvanlardan farklı kılan önemli unsur düşüncedir. Hatta düşünce, yalnızca insanları hayvanlardan farklı kılmakla kalmayıp insanları da kendi içerisinde farklı kılarak üstünlük derecesini ortaya çıkarır. Bunun nedeni, insanların düşüncelerinin sosyal hayata bakış açısını yansıttığı için düşünceler bu yönde işlenir. Örneğin, hayatı değerlendiremeyen bireylerin düşünceleri tekdüze olduğu için gelişmelere ve değişmelere açık olmayacağından düşünceleri sonuçta aynı kalır. Bu durum da toplum içerisinde hoş karşılanmaz. Çünkü bireyler, topluluklar ve milletler geçmişten bugüne kadar sürekli olarak değişmiştir ve değişmeyi de sürdürmektedir. Bu değişim sürecinden tabii olarak düşünceler de etkilenir. Sabit kalan düşünceler ise bireylerin ya da toplumların gerisinde kalıp kaybolup gitmişlerdir. Bu durumla ilgili bazı Kazak atasözleri şunlardır: Köp oylağan tabar, köp ürlegen jağar (KAMM, s. 159) “Çok düşünen bulur, çok üfleyen yakar”, Ala oylağan alısqa barmaydı (KAMM, s. 158) “Kötü düşünen uzağa gidemez” Aynağa üyir boyın tüzeydi, xalıqqa üyir oyın tüzeydi (KAMM, s. 158) “Aynaya merakı olan üstünü başını düzeltir, halkını düşünen düşüncesini düzeltir”.

Düşünce varlığını devam ettirdiği sürece insanlar gelişerek yol katederler ve bu durum da toplumları ya da toplulukları daha iyi bir noktaya getirir. Ayrıca, insanların ve toplumların sosyal hayatını düşünceler yansıtır. İngiliz şair Shakespeare’in de dediği gibi “Düşüncelerin neyse hayatın da odur. Hayatın gidişini değiştirmek istiyorsan düşüncelerini değiştir.”

İnsanların hayatında düşüncenin oldukça önemli bir yeri ve rolü vardır. Fakat her şeyde olduğu gibi fazla ve sürekli düşünmenin de olumsuz sonuçlar doğuracağı aşikârdır. Çünkü sürekli düşünen bireyin bir süre sonra evhamlı bir hâle gelmesi muhtemeldir. Bu durumda dengeyi sağlamak bireyin elindedir. Düşünmenin iyi olduğu fakat düşünmenin bireye verdiği zararı ifade eden Kazak Türkçesindeki bazı atasözleri şöyledir: Ariq atandı jük qartaytadı, semiz qoydı may kartaytadı, küygelek adamdı oy qartaytadı (KAMM, s. 157) “Zayıf deveyi yük ihtiyarlatır; şişman koyunu yağ ihtiyarlatır; sınırlı insanı düşünce ihtiyarlatır”, Arımaq, semirmek - oydan (KMM, s. 117) “Zayıflamak ve şişmanlamak düşünceden dolaydır”

İnsanı insan yapan ve diğer tüm varlıklardan ayıran tek unsur düşüncedir (Vygotsky, 2018: 7). Düşünme eylemi ve düşünce açısından dil ele alındığında bireyi birey yapan her şeyin büyük ölçüde dilde yer aldığı ya da dile yansıdığı görülür. Gerçekten de dil bireyin bilincini oluşturan, özünü biçimlendiren esastır (Vardar, 2001: 12-13). Aristoteles, dili, düşüncenin nesnelere yansıtması gibi konuşmanın da düşünceleri yansıtmasının bir vasıtası olarak görür. Dolayısıyla düşüncelerin yansıtılmasının aracı olan dil, düzyazı veya şiir biçiminde sözcükler aracılığıyla tüm duygu ve düşünceyi aktarır anlatmaya yardımcı olur (Coşkun, 2014: 89). Davidson’a göre bir bireyin düşünce sahibi olabilmesi ve düşünebilmesi için ilk başta başka bir kişinin dilini yorumluyor olabilmesi ve dil açısından bir kabiliyet sergilemesi gerekir. Bireyler, dil vasıtasıyla düşüncelerini ifade etme fırsatı bulurlar. Bahsi geçen dil, bireyin kendi ana dili olabilir ya da sonradan öğrendiği başka bir dil de olabilir. Yani, her düşünce kendini ifade edilebilmek için bir anlatım biçimi bulmaya çalışır (Gül ve Soysal, 2009: 69). Sonuç itibarıyla, düşünce, görüleni ve düşünüleni dil ile ifade etme biçimidir. Dil biriminin yapısı yanında

söylenmek istenen amaç veya iletilmek istenen bilgi eş değer öneme sahip olup birlikte var olurlar (Karaağaç, 2009: 22).

Bilgi, düşünce düzlemine aktarıldığında bir karışıklık olmaktan çıkar ve böylece her şeyi/nesneyi içinde var olduğu karışıklıktan çıkararak düzenleyip daha anlaşılır kılar. Esasında, düşünce dille bir bütün olup görevini yerine getirebilir. Çünkü dil, düşüncenin vazgeçilmez bir ortağıdır. Çünkü dil, düşüncenin tüm boyutlara ulaşabilmesi için oldukça gereklidir ve düşünce kendisine belli bir anlatım şekli verilmeyen yerde gelişmez. Dil ve düşünce birbirini karşılıklı olarak devamlı şekilde etkiler, yönlendirir, geliştirir ve güçlendirir. Dil ve düşüncenin çoğu zamanda birlikte bir görünüme sahip olmasının sebebi ortak bir kökene bağlı olmasıdır (Vardar, 2001: 13-14).

Düşünce, dil ile ifade edilen objeler ve kavramlar arasında yeni bağlar oluşturur veya var olan bağlara dönüştürür. Bununla beraber sosyal hayattaki sorunları çözer, ilişkileri açıklar ve bireyin zihinsel gelişimine katkı sağlar. Böylelikle dil ve düşünce birbirine katkı sağlayarak gelişir (Vygotsky, 2018: 87-88). Bu duruma örnek teşkil eden Kazak Türkçesinde bazı atasözleri şöyledir: Mıy oylağandı til tındıradı (KAMM, s. 185) “Beynin düşündüğü işi dil halleder/yapar”, Qıyal – oy qanatu, oy- til qanatu (KAMM, s. 156) “Hayal, düşüncenin kanadadır; düşünce, dilin kanadadır”.

Alain, bireylerin doğru düşünebilmesi için, kişinin kendi dilini farkında olarak kullanmasının en iyi yol olduğunu savunur. Hatta Alain, bu yolda birçok gerçeğin ortaya çıkabileceğine inanır. Bu ifadeyi biraz düşünersek, insanoğlu konuşurken genellikle söyledikleri üzerinde pek düşünmez. Bu alışkanlık da çocuklukta ana dilin düşünülmeden konuşulmasından kaynaklanır (Kaplan, 2011: 130). Bu bağlamda düşünce ve dil kişinin dürtülerini, hislerini anlama ve şekillendirme konusunda temel yardımcılarıdır. Kişinin kendini tanıması, doğayı öğrenmesi, kim olduğunu bilmesi düşünce ve dil arasındaki köklü ilişkinin temeline ulaşmakla mümkün olacaktır (Vygotsky, 2018: 95).

Düşüncenin beden bulmuş hâli sözdür. İnsanlar sosyal yaşantısında başına gelen birtakım olayları veya olguları düşünmeden yapamaz. Tabii bu düşünme bazı zamanlarda bilinçli bazı zamanlarda da bilinçsiz olarak gerçekleşir. İnsanoğlu, düşünmekle kalmayıp bu düşündüklerini çevresindeki kişilere aktarır, konuşur ya da tartışır. Bu gerçekleştirilen eylemler dilin altyapısını oluşturan söz sayesinde meydana gelir. Bu yönüyle söz, düşünüleni ifade etme aracıdır. Söz sayesinde her düşünülen ifade edilebilir. Ancak bazı durumlarda her düşünüleni ifade edebilecek ortam uygun olmayabilir. Bundan dolayı, sözler söylenmeden önce iyice düşünülmelidir. Çünkü ağızdan çıkan sözün geri alınamayacağı için toplum içinde yanlış anlaşılmalara sebebiyet verir. Bu durum en tabii şekilde Kazak atasözlerine de yansımıştır: Sabırlı oylağan saspay javap beredi (KAMM, s. 158) “Sabırlı düşünen şaşmadan cevap verir”, Sınamanıñ suluv sözi, suv tübine ketirer; qızdırmanıñ qızıl ili, süygeniñnen ketirer (KAMM, s. 273) “Tenkit eden/edici söz ne kadar güzel olsa da seni suyun dibine batırır; kızdığım zaman/acele söylediğin söz seni sevdiğilerinden uzaklaştırır”. Adam alasıñan, söz alası jaman, oy şalasıñan, söz şalası jaman (KAMM, s. 192) “Kişinin alasından sözün alası kötü, düşüncenin olgun olmayanından sözün olgun olmayanı kötüdür”, Jelegen atqa jel jañğırırq, tentek jigitte til jañğırırq (KMM, s. 255) “Hızlı koşan ata yel kâfidir, deli yiğide de dil (bir söz) kâfidir”, Tavıp söyleseñ – kümissiñ, tappay söyleseñ – mıssiñ (KMM, s. 112) “Hazırcevapla söyleyen gümüşsün, düşünmeden söyleyen bakırsın”.

Bazı anlarda ise söz ne kadar düşünüp söylenmiş olursa olsun söylenen sözü karşıdaki birey anlamaz ve söz boşuna söylenmiş olur. Bu durumu anlatan bazı Kazak atasözleri şöyledir: Qulaqtığa söz aytsañ, qulağıñniñ işinde, qulaqsızğa söz aytsañ, qoñır qazdıñ tösinde (KMM, s. 109) “Zeki olana söz söyleyen kulağından girer, anlamayana söz söyleyen sanki konur kazın² düşündedir”, Aytar sözün bilme, adamdıqtan ne payda? Artqan jügin tartpa, atandıktan ne

² Konur kaz nasıl uçup giderse, anlamayana veya dinlemeyene söylenen söz de öyle uçup gider/boşa gider.

payda? (KAMM, 139) “Söyleyecek sözünü bilmede, insanlıktan ne fayda? Yüklediğin yükü taşıyamasa, deveden ne fayda?”.

İhsan Kurt’a göre atasözleri köklü deneyim ve tecrübelerin ürünü olduğu için dilin heyecanı tetiklemesi ve duyguları etkilemesi göz ardı edilmemelidir. Sözden önce düşüncenin geldiğinin belirtilmesi, bireyin hareketlerinde düşüncenin önemini vurgulamakta, düşüncenin hareketleri ve dili yönetmesi gerektiğine de dikkat çekmektedir (Kurt, 1991; 58). Bu düşünce şu atasözünde açıkça ifade edilmiştir: “Düşünülmeden söylenen söz, nişan alınmadan atılan ok gibidir”. Görüldüğü gibi düşünce amacına ulaşmadığı gibi yanlış yönlere giderek olumsuzluklara neden olur. Kaliteli ve sağlıklı bir iletişimi sağlamak için söz ağızdan çıkmadan önce yeteri düzeyde düşünülmesi gereklidir (Alkaya, 2001: 65).

Kazak Türkçesindeki atasözlerinde, bireyler konuşmaya başlayıp söz söylemeden önce söyleyeceklerini düşünerek ve planlayarak hareket etmeleri beklenir. Çünkü bireylerin söyledikleri ya da söyleyecekleri söz(ler) bu şekilde değer kazanır ya da değersizleşir (Alkaya, 2006: 34). Bu duruma örnek bazı Kazak atasözleri şöyledir: Alğaş oyla, keyin söyle (KAMM, s. 156) “Önce düşün, sonra söyle”, Oyı şolaqtıñ sözi olaq (KAMM, s. 156) “Düşüncesi kıt olan söz söylemeyi de beceremez”, Jamanğa söz aytsañ, aqıl tappas javap aytadı (KMM, s. 47) “Kötü kişiye söz söyleyen, akıl almadan/danışmadan cevap verir”, Köñildegı kupıyanı, köziñ aytıp qoyadı; köp söyleseñ kümpildep, söziñ aytıp qoyadı (KAMM, s. 135) “Gönüldeki sırrını, gözün ele verir; boşboğazlık yapıp çok konuşursan, sözün ele verir”. Köp sözdıñ azı jaqsı, az sözdıñ özi jaqsı (KAMM, s. 193) “Çok sözün azı iyidir, az sözün özü iyidir”, Söylegenşe söziñe öziñ qoja, söylegen soñ söziñe söziñ qoja (KAMM, s. 187) “Söyleyene kadar sözüne kendin sahipsin, söyledikten sonra sözüne sözün sahip(tir)”

Tildiñ qadiriñ bilmegen, kimiñ qadiriñ bilmek (KAMM, s. 186) “Dilin kıymetini bilmeyen kimin kıymetini bilecek”, Avzına kelgenin söylev aqımaqtıñ isi, aldına kelgenin jev ayvannıñ isi (KMM, 102) “Ağızına gelen sözü söylemek ahmağın, önüne gelen yemeği yemek hayvanın işidir”, Tili jetkenşe söylegen şeşen, qolı jetkenşe nusqağan kösem (KAMM, s. 39) “Dili yettiği kadar söyleyen hatip, eli yettiği kadar işaret eden yol göstericidir”, Abaylap söyle söziñdi, qabırğanıñ da qulağı bar (KAMM, s. 195) “Dikkatlice söyle sözünü, duvarın da kulağı var”, Adam aqılımen bay, jer daqılımen bay (KMM, s. 121) “Kişi aklıyla, toprak tahılıyla zengindir” gibi örnek verilen Kazak atasözleriyle düşünce, akıl, söz ve dilin iletişim kurmadaki önemli rolü pekiştirilmeye çalışılmıştır.

2. Düşünce Konulu Kazak Atasözleri

1. Abzal arın oylaydı, nadan dünüyege toymaydı (KAMM, s. 277) "Faziletli kişi arını düşünür, cahil kişi dünyaya doymaz".

2. Ala oylağan alısqa barmaydı (KAMM, s. 158) “Kötü düşünen uzağa gidemez”.

3. Alğaş oyla, keyin söyle (KAMM, s. 156) “Önce düşün, sonra söyle”.

4. Alğığa qarap pikir et, artqığa qarap şükir et (KMM, s. 101) “Önündekilere bakıp düşün, arkandakilere bakıp şükret”.

5. Alğığa qarap pikir et, soñğığa qarap şükir et (KAMM, s. 179) “Önündekilere bakıp düşün, arkandakilere bakıp şüret”.

6. Aqıl altav, oy jetev (KAMM, s. 151) “Akıl altı, düşünce yedi”.

7. Aqıldı bala oyşıl, aqımaq bala toyşıl (KAMM, s. 320) “Akıllı çocuk düşünce peşinde, akılsız çocuk eğlence peşinde”.

8. Aqıldı oylağanşa, tentek isin bitiredi (KMM, s. 140) “Akıllı kişi düşünene kadar, yaramaz kişi işini bitirir”.

9. Aklı aşkın jaqsını “alısım” dep oylama; aklı joq jamandı “jaqınım” dep oylama, (KAMM, s. 320) “Çok akli olan iyiyi “garip” sanma, akli olmayan kötüyü “yakın” olduğunu sanma”.

10. Aqımaq artın oylamas, alasa suvğa boylamas (KAMM, s. 324) “Akılsız sonunu düşünmez, kısa boylu olan derin suya girmez”.

11. Arımaq, semirmek – oydan (KMM, s. 117) “Zayıflamak ve şişmanlamak düşünceden dolayıdır”.

12. Arıq atandı jük qartaytadı, semiz qoydı may kartaytadı, küygelek adamdı oy qartaytadı (KAMM, s. 157) “Zayıf deveyi yük ihtiyarlatır; şişman koyunu yağ ihtiyarlatır; sinirli insanı düşünce ihtiyarlatır”.

13. Ärkimniñ bir oyı bar, qorasında mıñ qoyı bar (KAMM, s. 158) “Herkesin bir düşüncesi var, ağılında bin koyunu var”.

14. Ärkim öz oyunan xabar berer (KMM, s. 118) “Herkes kendi düşüncesini yansıtır”.

15. Aş bala toq balamen oynamaydı, toq bala eş nârseni oylamaydı (KMM, s. 63) “Aç çocuk tok çocukla oynamaz, tok çocuk hiçbir şey düşünmez”.

16. At aylığın oylaydı, tüye jıldıgın oylaydı, esek ayağının astın oylaydı (KAMM, 413) “At aylığını düşünür, deve yıllığını düşünür, eşek ayağının altını düşünür”.

17. Ay qamın bir ret oylasañ, jıl qamın on ret oyla (KAMM, s. 157) “Ayın kaygısını bir kez düşünürsen, yılın kaygısını on kez düşün”.

18. Aynağa üyir boyun tüzeydi, xalıqqa üyir oyun tüzeydi (KAMM, s. 158) Aynaya merakı olan üstünü başını düzeltir, halkını düşünen düşüncesini düzeltir”.

19. Bekzattan biy qoysañ, oylar tamağın; beyzattan biy qoysañ, bilmes sabağın; jamannan biy qoysañ, aşpas qabağın (KAMM, s. 200) “Soyludan kadı seçersen; yemeğini/çıkarmı düşünür; soysuzdan kadı seçersen, işini bilmez; kötüden kadı seçersen, (hep) kaşlarını çatar”.

20. Boyına qaray – oyı (KMM, s. 119) “(Kişinin) düşüncesi boyuna göre”.

21. Boyınday boy tabılğanmen, oyınday oy tabılmas (KMM, s. 119) “Boyuna göre boy bulunur, düşüncene göre düşünce bulunmaz”

22. Boyıñ jetse de oyıñ jetken joq (KMM, s. 79) “Boyun yetse de düşüncen (aklın) yetmez”.

23. Bul dünyeye bir keñ saray, oylap tursañ bir qula jay, kelgeniñ äveli quvanış, aqrı bolar bir “oybay” (KMM, s. 278) “Bu dünya geniş bir saray, düşünüp dursan kula renkli bir yer; gelenin evveli sevinç sonu olur bir “eyvah”.

24. Divananıñ oyında da bir nârse bar (KAMM, s. 158) “Deli de bir şeyler düşünür”.

25. Dixan bolsañ südigerindi sayla, şaruva bolsañ malıñ jayın oyla (KMM, s. 205) “Çiftçi olursan tarlayı sürmeyi düşün, köylü olursan hayvanın durumunu düşün, tedbirini al”.

26. Erdiñ jaqsısı elimen oylasadı, äyeldiñ jaqsısı erimen oylasadı (KAMM, s. 159) “Erkeğin iyisi halkıyla/obasıyla istişare eder, kadının iyisi kocasıyla istişare eder”.

27. Erlerine qatın qas, aqrı tübin oylamas (KAMM, s. 80) “Erkeklere düşman (karşı) kadınlar, sonunu düşünmez”.

28. Erteniñ oylamağan erkekten bez (KAMM, s. 159) “Yarınımı/geleceğini düşünmeyen erkekten kaç”.

29. İygi is ölmeydi, izgi oy ölmeydi (KAMM, s. 157) “İyi iş ölmez, iyi düşünce ölmez”.

30. Jaqsı jigit, dosının jayın oylaydı; jaman jigit, basının qamın oylaydı (KAMM, s. 321) “İyi kişi, dostunun durumunu düşünür; kötü kişi, kendinin çıkarını düşünür”.

31. Jaqsının basına is tüsse, boylay beredi. Jamannın basına is tüsse, oylay beredi (KMM, s. 42) “İyinin başına is geldiğinde bu onu olgunlaştırır. Kötünün başına iş geldiğinde düşünüp durur”.

32. Jaqsının özi kişik oyı biyik (KAMM, s. 308) “İyi kişinin özü büyük”.

33. Jastıqta oyğa algannın qiyını joq, qartayğanda ol istin qiyuvı joq (KAMM, s. 337) “Gençlikte düşündüklerini yerini getirmek zor değil, yaşlandığında o işi yapmanın imkânı yok”.

34. Jazdın qamın qıs oyla, bir oylama, üş oyla (KMM, s. 279) “Yazın gamını kışın düşün; bir kere düşünme, üç kere düşün”.

35. Keşki oy naqıl, tañğı oy aqıl (KAMM, s. 151) “Akşamki düşünce hikmettir, sabahki düşünce akıldır” (Akşam düşündüklerin iyi olabilir, ancak insanın aklına hayırlı fikirler sabah gelir, yani akşam karar vermek yerine düşünüp sabah karar vermek daha iyidir. Türkçedeki Sabah ola, hayrola atasözüne benzer).

36. Qiyal – oy qanadı, oy- til qanadı (KAMM, s. 156) “Hayal, düşüncenin kanadıdır; düşünce, dilin kanadıdır”.

37. Köldi jel qozğaydı, oydı söz qozğaydı (KAMM, s. 158) “Gölü yel hareket ettirir, düşünceyi söz hareket ettirir”.

38. Köp oylağan tabar, köp ürlegen jağar (KAMM, s. 159) “Çok düşünen bulur, çok üfleyen yakar”.

39. Köptin oyı kemenger (KAMM, s. 158) “Halkın düşüncesi (fikri yanlış olmaz) yanlış olmaz”.

40. Laqpın dep oylaydı, toqal eşki (KAMM, s. 410) “Boynuzsuz keçi, oğlak olduğunu düşünür”.

41. Maymıldın bası oynavğa jetkenmen oylavğa jetpeydi (KAMM, s. 158) “Maymunun maymun oynamayı akıl etse bile, akli düşünmeye yetmez”

42. Mıy oylağandı til tındıradı (KAMM, s. 185) “Beynin düşündüğü işi dil halleder/yapar”.

43. Naqıl qaydan şığadı, oy bolmasa, kiyiz qayday şığadı, qoy bolmasa (KAMM, s. 159) “Nasihat/öğüt nasıl ortaya çıkar, düşünce olmasa; keçe nasıl ortaya çıkar, koyun olmasa!”.

44. Oquv oydan ozıq emes (KMM, s. 98) “Eğitim, düşünceden ile geri kalmaz”.

45. Omırtqanmen oylas, qabırğanmen keşes (KAMM, s. 157) “Omurgan ile düşün, kaburgan ile istişare et”.

46. Oy oylasañ teñ oyla, teñ oylasañ, keñ oyla, oydın tübi – tereñ, aqıldın tübi - eren (KMM, s. 120) “Düşünürsen uygun/makul düşün, uygun/makul düşünsen, geniş düşün; düşüncenin sonu derin, aklın sonu hikmettir”.

47. Oy tübi altın, oyın tübi ot (KAMM, s. 202) “Düşüncenin sonu altın, oyunun sonu ateş (Oyunun sonu yıkıcı olabilir ya da pişmanlığa sebebiyet verebilir)

48. Oy tübinde aqıl bar, oylay berseñ tabarsın, jolın uzaq bolğanmen, jüre berseñ bararsın (KMM, s. 102) “Düşüncenin sonunda akıl var, akıl versen bulursun, yolun uzak olsa da yürürsen varırsın”.

49. Oyda tüp joq, aştı küş joq (KAMM, s. 156) “Düşüncede sınır yok, aç olanda güç yok”.

50. Oyı şolaq adamın isi olaq (KAMM, s. 157) “Düşüncesi kıt olan adamın işi de yetersizdir”.
51. Oyı şolaqtın sözi olaq (KAMM, s. 156) “Düşüncesi kıt olan söz söylemeyi de beceremez”
52. Oyun tübi ot, oy tübi altın (KAMM, s. 156) “Oyunun sonu ateş, düşüncenin sonu altın”.
53. Oyun tübinen ot şığar (KMM, s. 186) “Oyunun altından/sonundan ateş çıkar”.
54. Oylağan oydu, qıstağan turmıs azdıradı (KAMM, s. 159) “Düşündüğün düşünceyi, zorlayan zor hayat azdırır”.
55. Oylanbay istegen is opıq jegizedi (KAMM, s. 247) “Düşünülmeden yapılan iş pişmanlık getirir”.
56. Oylanuv keyde narakesken, jürekti sara tiledi (KAMM, s. 157) “Düşünce kimi zaman keskin kılıçtır, yüreği iyice parçalar/diler”.
57. Oylay almağan, tereñge boylay almaydı (KAMM, s. 156) “Düşünmeyen, derine dalamaz”.
58. Oylay bersen oy da köp, sana da köp, oynay bersen oy da joq, sana da joq (KMM, s. 102) “Düşünürsen (düşünmeye devam edersen) akıl da çok, şuur da çok; oynarsan (oynamaya, eğlenmeye devam edersen) akıl da yok, şuur da yok”.
59. Oylının aldında kökirek kerme, jazasına uşıraysın; qayğılının aldında qarqıldap külme, nazasına uşıraysın (KAMM, s. 358) “Düşünceli kişinin önünde göğüs germe, gazabına uğrarsın; üzgün kişinin önünde kahkaha atma, ahına kalırsın”.
60. Oymaq pişen de, oylap piş (KAMM, s. 158) “Yüksük biçsen de düşünüp biç”.
61. Oyna, biraq jumıstı da oyla (KMM, s. 120) “Eğlen fakat işini de düşün”.
62. Oyna, jumıstı da oyla (KAMM, s. 157) “Eğlen, işi de düşün”.
63. Oynap söyleşen de, oylap söyle (KMM, s. 110) “Şakalaşsan bile düşünüp söyle”.
64. Oysız öñmeñdevin qoymas (KAMM, s. 157) “Düşüncesiz öne atılmayı sever, başkalarına imkân vermez”.
65. Oysız uldan mıysız qul (KAMM, s. 157) “Düşüncesiz oğuldan beyinsiz köle/insan olur”.
66. Oysızdı biy saylasan takäppar etesin (KAMM, s. 157) “Düşüncesizi kadı sayarsan/seçersen kibirlenmesine sebep olursun”.
67. Oysızdıñ bari örkökirek (KAMM, s. 157) “Düşüncesizlerin hepsi kibirlidir”.
68. Oysı oy oylağanşa, tentek is bitirer (KAMM, s. 157) “Düşünen kişi düşünene kadar yaramaz kişi iş bitirir”.
69. Ögizdi oqalaq azdırar, estini oy azdırar (KAMM, s. 158) “Öküzü, at sineği azdırır; akıllı kişiyi, düşünce azdırır”.
70. Ötkenniñ ülgili sözün jatta, köñiliñe oy saladı ar vaqıtta (KAMM, s. 157) “Eskilerin hikmet dolu sözlerini ezberle, her zaman düşündürüp gönlüne ilham verir”.
71. Özüm oylasam, taylı qulındı biye tiyedi, birevge oylatsam ayağım anda-sanda bir tiyedi (KMM, s. 147) “Kendim düşünsem tay ve kulun olan kısraak düşer payıma, başkasına düşündürtsem ayağım arada bir yere değer”.

72. Özin ğana oylağan - jamandıqtıñ belgisi, özgeni de oylağan - adamdıqtıñ belgisi (KMM, s.148) “Sadece kendini düşünmek kötülüğün/bencilliğın işaretidir/göstergesidir; başkasını da düşünmek adamlığın işaretidir/ göstergesidir”.

73. Patşa bere almağan aqıldı oyşıl berir (KAMM, s. 159) “Padişahın veremediği akli bilge kişi verir”.

74. Perişteniñ aytqanı men oylağanı boladı (KAMM, s. 159) “Meleğin/günahsızın söylediği ile düşündüğü olur”.

75. Qasqırdıñ oylağanı aramdıq, qoydıñ oylağanı amandıq (KMM, s. 267) “Kurdun düşündüğü kötülük, koyunun düşündüğü sağlık/esenlik”.

76. Qıstıñ qamın jaz oyla, jazdıñ qamın qıs oyla (KAMM, s. 159) “Kışın tedbirini yazın al yazın düşün, yazın tedbirini kışın al kışın düşün”.

77. Qıstıñ qamın jaz oyla, jazdıñ qamın qıs oyla (KMM, s. 280) “Kışın gamını yazın düşün, yazın gamını kışın düşün”.

78. Qiyıñğa qıynalmağan, oñayğa oylanbaydı (KAMM, s. 158) “Zor için zahmet çekmeyen, kolayı düşünmez”.

79. Qonağım, öz üyiñdi de oylay otır (KAMM, s. 100) “Misafirim, kendi evini de düşünür”.

80. Qoydıñ jayın oylasañ qumğa köş, siyir jayın oylasañ Sırğa köş (KAMM, s. 407) “Koyunun durumunu düşünürsen kuma göç, sığırın durumunu düşünürsen Sırderya’ya göç”.

81. Qoyıñ bolmasa, baylıqta oyıñ bolmasın (KMM, s. 67) “Koyunun yoksa zenginliği düşünme”.

82. Qulağı saqtıñ oyı saq (KAMM, s. 181) “Kulağı tetikte olanın düşüncesi tetiktedir”.

83. Qulıqsız qulaq oyğa olaq (KAMM, s. 158) “İsteksiz kulak düşünmeyi de beceremez”.

84. Quvattı qol qurış, danalıq oy ırıs (KAMM, s. 159) “Güçlü/kuvvetli el çeliktir, bilgelik düşünce nimettir”.

85. Sabırlı oylağan saspay javap beredi (KAMM, s. 158) “Sabırlı düşünen şaşmadan cevap verir”.

86. Saparğa şıkpas burın serigindi sayla, üy salmas burın körşinđi oyla (KAMM, s. 101) “Sefere çıkmadan önce yoldaşını seç, ev yapmadan önce komşunu düşün”.

87. Sıbr-sıbr oydı buzadı, qurttağan qoy qoydı buzadı; köñili bölek ökpeşil adam, davlasam dep toydı buzadı (KAMMi, s. 209) “Fısırs fısırs (konuşmak) düşünceyi bozar, kurtlanan koyun koyunları bozar; niyeti kötü kişi kavga çıkarıp düğünü bozar”.

88. Sınamağan aldırar, oylamağan utqızar (KAMM, s. 157) “Denemeyen elinden kaçırr, düşünmeyen kaybeder”.

89. Şıdağan oyına jeter (KAMM, s. 158) “Sabreden düşüncesine ulaşır/muradına erir”.

90. Şoyın qara, şoyın qaranıñ oyın qara (KAMM, s. 158) “Kapkara! Kapkaranın fikrine bak”.

91. Talaptıñ pikiri ayan, düşpanıñ aqlı şayan (KAMM, s. 377) “İsteklinin fikri/düşüncesi bellidir/açıktır, düşmanın akli akreptir”.

92. Til buvınsız, oy tüpsiz (KMM, s. 112) “Dil esnek, düşünce sınırsızdır”.

93. Turmıs tüzeter oyındı, oyıñ tüzeter boyındı (KAMM, s. 159) “Hayat düşünceni düzeltir, düşünce görünüşünü düzeltir”.

94. Tuvra oturup qıjır oylama (KAMM, s. 158) “Doğru oturup eğri düşünme”.

95. Tüyedey boy bergense, tüyedey oy ber (KAMM, s. 158) “Deve gibi boy vereceğine küçücük akıl ver”.

96. Urının oyında dar ağaşı jüredi (KAMM, s. 371) “Hırsızın düşüncesinde darağacı var”.

97. Uyat - jaman oyduñ jügeni (KAMM, s. 128) “Hayâ, kötü düşüncenin dizginidir”.

98. Üş kündigin oylamağan äyelden bez, üş aylığın oylamağan erkekten bez (KMM, s. 92) “Üç gününü düşünmeyen kadından kaç; üç ayını düşünmeyen erkekten kaç”.

99. Xalqın oylamağan xan semiz, dünye oğan suv-teñiz (KAMM, s. 36) “Halkını düşünmeyen han semizdir, dünya ona su ve denizdir”.

3. Sonuç

Dil, söz ve akıl ile ilgili Kazak atasözlerine bir bütün olarak bakıldığında düşüncenin var olması ve sağlıklı bir şekilde karşı tarafa aktarılıp düzgün bir iletişimin sağlanması için dil, söz ve aklın doğru şekilde kullanılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü akıl düşüncüyü işler. Dil ise akılda meydana gelen ve şekillenen düşüncüyü sözleri kullanarak gerçekliğe ulaştırır. Düşünce, akıl, dil ve sözden herhangi birinin eksik olması durumunda sağlıklı bir iletişim kurulamaz. İletişim kurulurken ifade edilen düşünce(ler) makul ve mantıklı ise aklın, sözün ve dilin kusursuz bir biçimde kullanıldığından bahsedebiliriz. Düşünce ekseninde akıl, dil ve söz konusunda bütünlüğü sağlamak amacıyla yer yer çeşitli Kazak atasözleriyle örnekler verilerek cümleler pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Kazak Türkçesiyle yazılan ve 2002 yılında Almatı’da neşredilen “Qazaqtıñ 7777 Maqal men Mäteli” ve 2008 yılında yine Almatı’da neşredilen “Qazaqtıñ Maqal-Mätelderi” adlı kitaplardan toplamda 99 adet düşünce konulu atasözü tespit edilmiştir. Tespit edilen Kazak atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları turnak içerisinde gösterilmiştir.

Kaynakça

Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Alkaya, E., Akman, K. (2021). Kazak Türkçesinde Akıl ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Dr. Himmet Biray Armağanı Ahde Vefa 25. Yıl* (Ed. Biray, N. ve Eynel, S.) İstanbul: Kesit Yayınları. s. 683-711.

Alkaya, E. (2001). Tatar Türkçesinde Dil ve Söz ile İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 55-76.

Alkaya, E. (2006). Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 20, s. 88-99.

Coşkun, S. (2014). Dil-Düşünce ve Dünya İlişkisi Bakımından Öznellik, Bireysellik ve Kimlik. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 23, s. 87-102.

Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Gökbayır, T. (2022). Dil ve Söz Bağlamında Kırgız Türklerinin Atasözleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 6. Cilt, 1. Sayı, s. 255-278.

Gül, F. ve Soysal, B. (2009). Dil ve Düşünce İlişkisi Üzerine. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, S. 13, s. 65-76.

- Keykın, J. (2002). *Qazaqtıñ 7777 Maqal men Mäteli*. Almatı: Ölke Yayınevi.
- Kaplan, M. (2011). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2009). *Dil Tarih ve İnsan*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kurt, İ. (1991). *Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Smaylova, A. T. (2008). *Qazaqtıñ Maqal-Mätelderi*. Almatı: Köşpendiler Baspası.
- Vardar, B. (2001), *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Vygotsky, L. S. (2018). *Düşünce ve Dil*. (Çev. Erdoğan, B.) İstanbul: Roza Yayınları.
<https://sozluk.gov.tr/>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Üniversitesi Etik Kurulu'nun tarih sayı ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.